

КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТҮҮЛҮГҮНҮН
УКУКТУК НЕГИЗДЕРИ
ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ
КЫРГЫЗСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ

Нуркулова Н.М., Айдаркулова З.А.

**БАГЫП АЛУУГА АЛЫНГАН БАЛДАРГА КАРАТА
 ЗОРДУК-ЗОМБУЛУК КӨЙГӨЙЛӨРҮ**

Нуркулова Н.М., Айдаркулова З.А.

ПРОБЛЕМЫ НАСИЛИЯ ПО ОТНОШЕНИЮ К УСЫНОВЛЕННЫМ ДЕТЯМ

N.M. Nurkulova, Z.A. Aidarkulova

THE PROBLEM OF VIOLENCE AGAINST ADOPTEES

УДК: 342.343.59

Бул макалада азыркы учурдун актуалдуу маселелеринин бири болгон багып алууга алынган балдарга карата зордук-зомбулук көйгөйлөрү каралган.

В настоящее время в данной статье содержится проблема, которая является одной из актуальных проблем, связанная с насильственными действиями по отношению к усыновленным (удочеренным) детям.

One of the actual nowadays problems of violence concerning to adopted children (boys and girls) is taken into consideration in this article.

Асырып алуу – кеңири жайылтылгын эски укуктук курамында жөнгө салынган, ата-эненин көзөмөлчүлүгүнөн ажыраган балдарды (уул же кыз) жайгаштыруунун бир формасы болуп эсептелет.

Тактап айтканда, асырап алуу деген түшүнүк байыркы кыргыздардан бери келе жаткан тааныш укуктук институт. Ошол учурда балдары бар жана баласыз үй бүлөлөр жакын туугандарынын балдарын асырап алышкан. Асырап алышкан балдарды өз балдарындай тарбиялап өстүрүшкөн. Асырап алуу боюнча окумуштуулар ар кандай түшүнүктөрдү беришкен, бирок баарысынын мааниси бирдей түшүнүктү алып келген. Мисалы, асырап алуу – бул туугандыкка тендештирилген укуктук мамиле.

¹Бала асырап алуу боюнча В.И. Бошко мындай деп айткан «Асырып алуу – бул уулду же кызды үй бүлөгө өзгөчө түзүлгөн юридикалык акты менен кабыл алуу» В. И. Бошконун – бул аныктамасында асырап алууга байланыштуу жалпы мүнөздөмөнү жана бардык маселелер камтылган. Бошконун ойу боюнча баланы үй бүлөгө юридикалык документтердин негизинде алуу каралган. Башкача айтканда балага тиешелүү болгон документтерге өзгөртүүлөрдү киргизип баланы өз канынан жаралган бала катары кабыл алуу.

Ал эми В. И. Серебровскийдин мүнөздөмөсү боюнча асырап алуу «асыранды бала өздүк жана мүлтүк укуктары боюнча асырап алуучунун өз балдарына тендештирилген юридикалык күчү бар акт» деп айткан.

Асырап алууга жашы жетпеген балдар кирет жана алардын кызыкчылыктары үчүн багытталат. Балдардын кызыкчылыктары дегенде биз алардын тарбиялануусу жана ар тараптуу өсүүсү үчүн жагымдуу шарт түзүп берүүнү айтабыз.

Асырап алуудан мурда эң көңүл бөлө турган жагдай бул асырап алуунун укуктук натыйжасы. Асырап алууда асырап алуучуга да, асыранды баланын келечегине да кесепети тийерин унутпашыбыз керек. Ошондуктан, баланы асырап алуу кандай максатта жүргүзүлүп жаткандыгын аныкташыбыз керек.

Баланы ырайымсыз мамиледен коргоо тутуму

Балдарды зордук-зомбулуктан коргоо туумунун негизги компоненттери: көйгөйдү билүү жана түшүнүү, атайын юридикалык тутум, жабыркаган балдар жана алардын ата-энеси менен, балдарга ырайымсыз мамиле жасагандар менен иштеген атайын кызматтар болуп саналат. Баланы ырайымсыз мамиледен коргоо тутумунун төмөнкүдөй элементтери бар:

- тутумдун мыйзамдык негизи жана ченемдик-укуктук камсыздалышы;
- жардам берүү, алдын алуу жана калыбына келтирүү кызматтары;
- катышуу объектилери;
- таасир кылуу субъектилери;
- эртелеп кам көрүү жана алдын алуу программалары;
- тутумду башкаруу.

Республикада балдардын укугун коргоо жана жүзөгө ашыруу боюнча бир топ маанилүү кадамдар жасалган, демократиялык коомдогу баланын укугуна тиешелүү принциптердин баары таанылган.

Баланын "укуктары жөнүндө конвенция ратификациялангандан соң, Кыргызстанда балдарды коргоо маселелери, анын ичинде балдарды ырайымсыз мамиледен коргоо тууралуу дагы мыйзамдык-укуктук документтерге өзгөртүүлөр киргизилип, иштелип чыккан. Алардын ичинен Кыргыз Республикасынын «Үй бүлөдөгү зордук-зомбулуктан социалдык-укуктук коргоо жөнүндө» мыйзамын (анда балдарга ырайымсыз мамиле жана зордук-зомбулук кылууда жазалоо жана алдын алуу чаралары каралган);

¹ Бошко В.И. Семейное право. М. 2003.410-411-б.

Кыргыз Республикасынын Балдар жөнүндөгү кодексин (2006-жылы кабыл алынып, 2012-жылы жаңы редакциясы бекитилген, «Кылмыштан же ырайымсыздыктан жабыр тарткан балдарды коргоонун өзгөчөлүктөрү» деген 12-бабы кошумчаланган), Кыргыз Республикасынын Жазык кодексин бөлүп көрсөтүүгө болот¹.

Мына ушул документтерге ылайык, республикада профилактика, калыбына келтирүү жана жардам көрсөтүүнүн төмөндөгүдөй кызматтары бар:

- кыйын абалда калганда чара көрүүчү кызматтар (балдар үчүн кризистик борборлор же убактылуу баш калкалоочу борборлор, кризистик ишеним телефондору);
- асыроо жана камкордук көрүү милдетин аткаруучу кызматтар (балдар үйлөрү, интернаттар, бөбөк үйү, багып алган үй-бүлөлөр);
- калыбына келтирүү жана жардам көрсөтүү кызматтары (социалдык-психологиялык борборлор, юридикалык консультациялар, бейтапканалар, балдар ооруканалары, социалдык калыбына келтирүү борборлору);
- Балдардын бош убактысын уюштуруу кызматтары (балдар клубдары, чыгармачылык үйлөрү, музыкалык, спорттук мектептер менен секциялар) ж.б.

Азыркы кезде ырайымсыз мамилеге кабылган балдарга жана өспүрүмдөргө жардам берүү иши ыкчам колго алынып, өркүндөтүлүүдө.

Бул жаатта айрым ийгиликтер менен катар кемчиликтер да кездешет.

Мисалы:

- буга чейин иштеп келген жана жаңы ачылган борборлордун, уюмдардын ж.б., кызматтардын иши чаржайыт жүргүзүлүүдө,

- балдарга ырайымсыз мамилени болтурбоо максатындагы иштерге ведомстволук тоскоолдор сакталууда,

- ар башка багыттардагы адистердин биргелешип иштөөдөгү дажрыйбасы аз,

- мындай кызматтарга кесипкөй адистерди даярдоо ыкмалары иштеп чыкпаган,

- адистердин ведомство аралык команда курамында иштешүү көндүмдөрү жок,

- адистер жамааттык жоопкерчиликти бөлүшө жана чогуу көтөрө билбейт,

- жайгашкан жеринен ыраактыгына жана мындай тейлөөлөр акысыз эместигине ж.б. байланыштуу калктын калың катмарына жетпей жатат.

Кыргызстанда балдарды зордук-зомбулактан жана ырайымсыз мамиледен коргоо тутумунун иштөөсү үчүн зарыл кызматтардан көпчүлүгү түзүлгөн, бирок алар атайын жардамга муктаж балдардын баарына жеткиликтүү боло элек.

Көбүн эсе, баланын өмүрүнө коркунуч жаралган учурда аны үй бүлөсүнөн ажыратып, ооруканага

жаткырышат, туугандарына беришет же убактылуу баш калкалоочу жайларга жайгаштырышат.

Балдарга ырайымсыз мамиле жасалган кырдаалдар тууралуу кыргызстанда анык, так статистиканын жоктугу да чоң көйгөй жаратууда. Бул боюнча ар түрдүү кызматтардын жана ведомстволордун маалыматтары болгон менен алар көбүнчө карама-каршылыктуу бойдон калууда.

Анык, туура маалымат алууна кыйындаткан объективдүү себептер да бар. Биринчиден, ырайымсыз мамиле жалгыздап, негизинен, эл көрбөгөн ээн жерде жасалат, ошондуктан аны туура аныктоо оңой эмес. Экинчиден, биздин менталитетибиздин өзгөчөлүгүнө байланыштуу зордук-зомбулук аракеттерине көбү билинбейт, жабылуу бойдон кала берет.

Кыргызстанда коргоо тутумунун толук кандуу иштеши үчүн зарыл кызматтар жетиштүү деңгээлде өнүгө элек: айталы, зордук-зомбулуктун алдын алуу боюнча атайын дисциплина аралык борборлор балдарды жана өспүрүмдөрдү коргоо жана жеткиликтүү юридикалык жардам берүү тутуму өнүккөн эмес ж.б.

Произошел процесс интеграции арбитражных үй бүлөлөрдө улам көбүрөөк байкалууда.

Бул аркылуу Кыргызстанда чет элдик жарандарга жетим балдарды асыроого уруксат берүү системасында чырмалышкан коррупциялык схеманын чекеси ачыла баштады. Бир канча жылдан бери калыптанып калган бул кыңыр иштер аркылуу кыргызстандык балдар чет өлкөгө чыгарылып, ал бир катар атка минерлердин киреше булагына айлангандай.

2012-жылы бала асырап алууга ортомчулук кылуу үчүн он компанияга уруксат берилген. Аталган фирмалар кандай негизде тандалып алынгандыгы боюнча Социалдык өнүктүрүү министрлиги түшүндүрмө берген эмес. Тергөө материалдарында аталган фирманын ар бири жыйырмадан баланы чет өлкөгө алып чыгып кетүүгө мүмкүнчүлүк алышмак. Аталган министрлик бала багып алууну каалаган ар бир чет элдик үй бүлөгө бала таап бергендиги үчүн эле эки миң доллар өлчөмүндө көмүскө төлөм киргизгендиги аныкталган. Мындан сырткары баланы чет өлкөгө алып кетүүгө уруксат берүүчү документтерди даярдоо үчүн үч миң долларга чейин паранын көлөмү калыптанганы белгилүү болду. Ал эми бала асырап алууга ортомчу түшкөн агенттиктерге лицензия берүүнүн акысы отуз миң долларга чыккан. Мындай көрсөткүчтөр тергөө учурунда айкындалды.

Кыргыз Республикасынын жарандары болуп саналган балдарды чет өлкөлүк жарандарга асыроого берүү жана асыроочулардын үй бүлөлөрүндө балдардын жашоо жана тарбиялоо шарттарына контролдук кылуу тартиби.

Асырап алуучулар төмөнкүлөргө милдеттүү:

¹- баланы ал жашаган же жүргөн жерден өзү паспортун же асыроого берүүнү белгилеген документти көрсөтүү менен алып кетүүгө;

- асыроого алынган баланы тарбиялоо жана анын өсүшү үчүн жооп берүүгө;

¹ «Зомбулуксуз мектеп» программасы боюнча класстан тышкары иш чараларын өткөрүү үчүн усулдук окуу куралы. – Б., 2013. – 25-27-б.

- асыроого алынган баланын ден соолугу, денебой, психикалык, руханий жана адептик өнүгүүсү жөнүндө кам көрүүгө;

- баланын жетик өсүшү, тарбияланышы, билим алышы, ден соолугунун чыңдалышы жана анын үй-бүлөдөгү жана коомдогу өз алдынча турмушка даярдалышы үчүн зарыл шарттарды түзүүгө;

- асыроого алынган баланын милдеттүү түрдө негизги жалпы билим алышын камсыздоого;

- бардык жеке жана юридикалык жактар менен мамиледе, анын ичинде соттордо асыранды баланын укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын атайын берилчү ыйгарым укуксуз коргоого.

Асырочулардын укуктарын турмушка ашыруу баланын таламдарына каршы болуу менен жүзөгө ашырылышы мүмкүн эмес. Баланын таламдарын камсыз кылуу асырочулардын негизги камкордугунун маңызы болууга тийиш.

Жогоруда көрсөтүлгөн асырап алуучулардын милдеттери канчалык деңгээлде ишке ашып жатат? Асыранды (уулдун же кыздын) укуктарынын корголушуна ким кепилдик берет. Асыранды балдарды кандай жашоо кутуп жатат деген суроолор жаралат.

Зомбулуктун баланын саламаттыгына жана өнүгүүсүнө тийгизген кесепеттери төмөнкүлөрдөн турат:

- Физикалык зомбулуктун психологиялык кесепеттерине, стресске кабылуудан алынган симптомдор кирет, алар чыңалуу, баш ооруу, психосоматика.

Дагы кол салуу болоорун билбеген бала, дайыма алактап, тез дүүлүгүп, кол көтөрүүдөн жазганып, кайрадан ооруксунуудан жана жаракат алуудан коркуп турат. Аны бушайман кылган нерсеге кыжырдууудан бала оройлонуп, өзүнөн алсызыраактардан – кичине балдардан же жаныбарлардан күчүн чыгарат. Өспүрүм балдарда физикалык жазалоонун кесепеттери көбүнчө орой жүрүм-турумдан, депрессиядан, кабатырланууларынан билинет.

Психологиялык (эмоционалдак) зомбулук – балдарга карата зомбулуктун жана барк албоонун бардык түрүнүн башаты болуп эсептелет. Көптөгөн окумуштуулардын ою боюнча, сексуалдык жана физикалык зомбулуктун курмандыктарынын психологиялык өзгөчөлүктөрү саламаттыгына доо кеткенинен эле эмес, көбүнчө инсандыгына доо кеткендигинен билинет.

Адабияттар:

1. Кыргыз Республикасынын Конституциясы. – Б., 2010.
2. Кыргыз Республикасынын Үй-бүлө кедекси 2011.
3. Бошко В.И., Семейное право.– М.2003.С.410-411.
4. «Зомбулуксуз мектеп» программасы боюнча класстан тышкары иш чараларын өткөрүү үчүн усулдук окуу куралы,– Б.: 2013.
5. Социалдык педагогика: балдарга карата ырайымсыз мамиленин алдын алуу: Жалпы билим берүү мекемелериндеги социалдык педагогдор үчүн колдонмо. \Түз.-авт. М.Т. Иманкулова.– Б.:2013.

¹ Социалдык педагогика: Балдарга карата ырайымсыз мамиленин алдын-алуу: Жалпы билим берүү мекемелериндеги социалдык педагогдор үчүн колдонмо. т.авт. Иманкулов Б. 2013.

Рецензент: д.ю.н., профессор Арабаев Ч.И.